

ESKİ ESERLERİMİZİN KORUNMASINDA ÖRGÜTLENME VE YÖNETİM EKSİKLİKLERİ

Doç. Dr. A. Adil TIRPAN

Anadolu Kültürü, her yeni insan topluluğu ile çeşit ve zenginliğe ulaşmış olanlarla bütünleşerek süreklilik kazanmıştır. Türk ulusu olarak, parçası olduğumuz bu kültür birikimini özümsemek ve doğru olarak kullanmayı öğrenmek zorundayız. Bu birikimin görsel kalıntıları olan kültür varlıklarımızın geleceği ile ilgili sorunlan önceden sezmek ise bedelini ağır öderiz. Birbirinden habersiz, programsız, keyfi, bölük pürçük yapılan çalışmalar yetersiz olmakta ve bir çok sahibi olmasına rağmen konu sahihsiz kalmaktadır.

"Devlet, Tarih ve Kültür Değeri olan Eser ve Anıtların Korunmasını sağlar" bu bir Anayasa maddesidir. Diğer bir deyimle Kültür varlıklarını korumak devletin görevidir.

Bu doğrultuda devletimiz, Bazıları bir başlık altında toplanmak üzere, tesbit ettiğimiz kadarı ile 34 Kamu veya özel kuruluşa doğrudan veya dolaylı olarak yetki vermiştir. Bu kuruluşlar Kültür Varlıklarımızın bugünkü ve gelecekteki, korunması ve kullanılması konusunda yetkilendirilmiş veya yetkisizde olsalar fiilen bu hakları kullanmaktadırlar, ve hepsi yüzünü devlete dönmüş, bütçeleri devletten karşılanmakta, ve devletin verdiği bazı özel hak ve imtiyazlarla gelir sağlamaktadırlar. Lakin işler iyi gitmiyor.

Tarihi Eserlerimizi, Kültür değerlerimizi korumakla kendini görevli sayan bu kuruluşlar ayrı ayrı çatılar altında yer almakta ve ayrı ayrı yasalarla yönetilmektedir. Bu kültür varlıklarımızın korunmasında en önemli engeldir.

Sorumluluk alanları arasında, bazen boşluk, bazende yetki çatışması olmaktadır. Bu boşluklar müteşepis özel kuruluşlar tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır.

DPT. 4. V yıllık kalkınma planı mad. 481.de Kültür varlıklarımızın yıkılmasının, yok edilmesinin, yurt dışına kaçırılmasının önlenmemesinin

temel nedeni, bu hizmetleri yürüten kurum ve kuruluşların çok dağınık olması eş güdüm halinde çalışmamasıdır der.

Bu nedenle "Genel ilkeler" tesbit edilmelidir ve organizasyon ilkeler doğrultusunda yapılmalıdır. İlk anda akla gelenleri şöyle sıralayabiliriz. (DPT'nin 1967/288, 69/458, 73/276, 74/208, 75/183 sayılı kararları 1978/241 sayılı karar ise Kültür Bakanlığı kuruluş yasası çıkarılmasını istemektedir.)

1) Kültür Kuruluşları özerk olmalıdır. Ancak bu şekilde politik baskılarla gelen salt çıkarıcı eylemlere karşı konulabilir. Lakin bu özerkliklik, Hükümetlere, Devletin bütünlük ilkesine ve hizmet üretilecek topluma karşı sorumsuzluk anlamına gelmez.

2) Kültür varlıklarımızı koruma, Araştırma ve Değerlendirmeyi görev edinmiş üniteler tek çatı altında toplanmaktadır.

3) Yerinde Yönetim ilkesi benimsenmelidir. Çünkü Kültür Eserlerimiz tüm yurt sathına yayılmıştır. Merkezi yönetim biriminde dağınık ünitelerin Eş güdümü sağlanmamakta. Karar alma, alınan kararları uygulama ve kontrol etme geciktirilmekte bu da eski Eserlerimizin aleyhine olmaktadır. Bölge düzeyinde örgütlenme.

4) İşlevsel (Fonksiyonel) esasa dayalı bir teşkilatlanma esas olmalıdır. Üslenecikleri görevlere göre ayrılan birimler arasındaki yetki ve sorumluluklar kesin çizgilerle belirlenmelidir.

5) Müzecilik konusunda ihtisasa önem verilmeli seksiyonlaşmaya gidilmelidir.

6) Her düzeyde Eğitim konusuna önem verilmelidir. Kültürün kaynağı budur. Ülkemizi tanımadan tanıtamayız. Her seviyede okullara "Anadolu Kültür Tarihi" dersleri koyarak, bilhassa bölgesel olarak kültür değerlerimizin tanınmasını sağlamalıyız. Katılımsız ve duyarsız toplumun yapısını yıkacak çareler aramalıyız. Bu gün tarihi eserlerimize basit bir mühendislik Perspektifinden bakıp onun Sanat Tarihi, Arkeoloji estetik, etimolojik ve hatta sosyolojik perspektifini göz ardı eden gözler ve bunların katı faydacı ve salt çıkarıcı tutumları üst düzeyde eğitimsizlik örneğidir. Eski Eserin ait olduğu devrin kendine özgü teknolojisi, sitili, mantığı ve estetiği vardır. Bütün bunlar göz önüne serilerek eserin sanatsal yorumu yapılır bu da uzmanlık gerektiren bir konudur ve bu yorum yapılmadan eski eserlere müdahalede bulunmak doğru değildir.

Kültür Değerlerimiz toplumumuzun geçmiş yaşantısını ve sosyal davranışlarını belgeler eskinin bu güne getirdiği yaratıcılık gücünün temsilcisidir. Göze çarpanını övgü alanı olanını var sayıp diğerlerini yok kabul etmek ve böyle bir ayrıma iz açmak Tarihi eserlerimize indirilen en

büyük darbedir. (Venedik tüzüğü mad 9) Kültür varlıkları sadece sanat eseri olmayıp, aynı zamanda Tarihi belgedirler. Her ne şekilde olursa olsun bunlara yapılacak yanlış bir fiziki müdahale (restorasyon) sistem değiştirme veya yıkım. Bir tarihi belgeyi ortadan kaldırmak demektir. (Venedik Tüzüğü 9. madde).

Maalesef bilhassa Milli Kültür varlıklarımız için alınan "Tarihi Eser hüviyetini kaybetmiştir" şeklindeki kararların bir yönetmelik maddesi olarak ta yayınlanmış olması çok üzücüdür.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 4.3.1988 gün ve 16 sayılı kararı "üzerinde Eski eser bulunan parseldeki, Eski Eser yok edilir ise, yasal kovuşturma sona erinceye kadar o parsel de yapılanmayı yasaklıyor idi" Aynı yüksek kurulun 15.5.1989 gün ve 84 nolu ilke kararı ise parseli, yasal kovuşturmanın sonucunu beklemeden yapılmaya açmaktadır.

Bu gibi kararların geçerliliği çok değerli Tarihi yapıtlarımızın kaybolmasına neden olduğu bilindiği halde, bunu yasallaştırmak Kültür varlıklarımızın korunmasına değil yok olmasına neden olmaktadır.

ÖRGÜTLENME:

1- İdari hizmetlerle, ihtisas hizmetlerinin statüleri birbirinden ayrılmalıdır. Personelin hizmet dalına göre nitelik ve niceliği açık şekilde belirtilmektedir.

2- Hizmetlerin yeterli ve sorumluluk alanları açık olarak belirtilerek, hizmet içi eğitime bu yönde ağırlık verilmelidir.

3- Bölge Müzeleri tam teşkilatlı olarak kurulmalıdır. Enstitülerde aynı merkezde olmalı. Bağlı müzeler her türlü yardım yapılabilir.

4- Müzeler reorganizasyona tabi tutulmalı (Bina, yer, teşhir, labaratuvar, arşiv.)

5- Kazı ve Restorasyon izinleri ilmi bir kurul tarafından verilmeli veya bu kurul tarafından önerilmelidir.

6- Bölgesel olarak Arkeoloji (Araştırma) Enstitüleri kurulmalıdır. Bu enstitülerin yaptığı çalışmalar ile bölgenin kültürel değerleri kısa bir süre içinde arşivlenerek, her tür çalışmaya kaynak oluşturacaktır.

7- Mali taban oluşturulmalıdır. Yeterince kaynak vardır. Önemli olan bu kaynakların bir araya toplanmak ve en rantabil bir şekilde kullanmaktır. (34 kuruluş bütçesine devlet 90 yılında 60 milyar ayırmış bu sadece bütçede görülen, bilet gelirlerinden 90 yılında 36.304.950.000 lira giriyor. Buna belediyelere ödenen %40 ve özel idare gelirleri dahil değil la-

kin müzelere bu paradan 1990 da ödenen 1.630.000.000 lira) Daha birçok kaynak bulunur, Müze derneklerinin gelirleri oldukça fazladır, geliştirilebilir. Hızla gelişen antika pazarlarından yasalar çerçevesinde eski eserlerin korunması için belirli oranlarda vergi alınabilir. Sit alanlarından faydalanan esnaftan gelir temin edebilir. Amaç tarihi eserlerden bir rant temin edenlere onun korunması içinde fedakarlıkta bulunmalarının sağlanmasıdır ve tarihi eserlerimizin oluşturduğu gelir kaynaklarının gene onun yararına kullanılmasıdır.

Büyük yatırım projelerinde (Baraj, Kara yolu, kömür, fabrika sahaları, maden sahaları) içinde kalan eski eserlerin araştırılması, kazılması, taşınması gibi kurtarma faaliyetlerinin mali portresi, ilgili proje maliyetinde göstermeli ve ilgili kurum tarafından, Kültür Bakanlığına ödenmelidir. Banka kârlarından fon ayrılarak Eski eser konulu sarflar masraf gösterilebilmeli.

Kişiler mülkiyetindeki tescilli yapılara ayrıcalıklar tanınmalıdır. (Kredi sağlama, vergi muhafiyeti getirilmelidir, kârdan düşme vb.) Batı ülkelerinde olduğu gibi Eski eserlere yapılan yardımlar kurumlarca masraf gösterilebilmeli (Vakıflar akaryakıt tüketim vergisi olarak Eski eser restorasyonuna fon temin etti, 1000 de yarım 90 yılında bu 25,5 milyar. Bu meyanda restorasyona 17 milyar harcadı Anıtlar ve Müzeler 2 milyar, Vakıfların 7500 eseri var, Eski Eserleri, 39.490 adet)

Kurum kararlarının uygulanması Ekonomik içeriklidir. Toplum yararına olan koruma kararlarının faturasını herkez ödemelidir. Tek tek kişilere fatura edilmemelidir. Ekonomik nedenler bu günkü mantalite ile korunmayı kâr getirmeyen bir mekanizma ve pahalı bir hareket olarak nitelemektedir.

8- Bir Eski Eser Hukuk temeli oluşturulmalıdır. Yasa çıkarmak yani hukuk, Ekonomik gerekçeli davranış biçimlerini değiştirmek için güçlü bir araç değildir. Yasak koyup ceza vermek soruna çözüm getirmiyor. Yasakların çiğnenmesine insanları iten koşulları ortadan kaldırmalıyız. Bu nedenle Eski Eserler konulu yasa yaparken hukukçular ile sıkı işbirliği yapmak zorunludur. Bilhassa mülkiyet Hukukun konusunda uzman Hukukçular bize yardımcı olurlar.

9- Sit alanları Milli park statüsüne alınmalı milli parklar daire başkanlığı kurulmalıdır.

10- Sit alanlarının tanzime yönelik kullanımından doğacak tahribatı önlemek amacı ile Turizm Bakanlığının Finanse edeceği basit alt yapı tesisleri (su, elektrik, WC, yol vb.) için alt yapı ve çevre müzelere projeleri geliştirilmeli uzmanlarca (Mütahit değil) bu uygulamaya konulmalıdır. Finans Turizm Bakanlığından karşılanmalıdır.

ESKİ ESERLERİN KORUNMASINDA DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR

1- Yetki ve kaynak devri nedeni ile Eski eserleri **korumakla sorumlu olanlar** yalvarma aşamasındadırlar.

2- Katılımsız ve duyarsız toplum yapısı yıkılmalıdır.

3- Tarihi eserleri onarım ve restorasyonları **kesinlikle müteahhide** ihale edilmemelidir. Kazı yapılmadan restorasyon olmaz. Restorasyon çalışmalarında daima yeni durumlar ortaya çıkmaktadır. Buna anında müdahale edecek ekip (Arkeolog-Sanat Tarihçi) işin başında bulunmalıdır. Kazı yapan bir Profesör'ün yanında bir uzmanla çalışır- aynı şekilde araştırma yapan bir ilim adamı yanında bakanlık temsilcisi vardır. Ama müteahhitte yok.

4- Taşınmaz kültür varlıklarını koruma fonu 1991 de paranın %82'si kesilmiş %18'i serbest bırakılmış. Fonlar amaca uygun çalışmalıdır.

5- Kara Yollar Bölge Müdürlüklerinin- Eski Eser Yolları (Turizm gerekçeli) bakım ve onarım bütçesi var. Bu bütçenin yerinde kullanılması sağlanmalıdır.

6- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü yetki ve kaynaklarının %90 mm devir etmiş, özel idarelerin, Milli Savunma Bakanlığının- Turizm Bakanlığının, Kara Yollarının, P.T.T.nin işlerini yüklenmiştir.

7- İstihbarata önem verilerek eski eser kaçakçılığı önlenmeli. Bu nedenle yabancı yayınlar, müze sergi ve müzayede katalogları izlenerek arşivlenmelidir. Yabancı gümrüklerle temas kurularak, ihbarları ödünlendirilmelidir.

8- Müzayedelerden eser satın almadan vaz geçilmeli ilgili devlete politik yaptırım uygulanmalı, bu amaç doğrultusunda ülkemizde çalışan yabancılar yardıma zorlanmalıdır.

Bir İznik tabağına ödenen 1.000.000.000.- İznik kazısına 10.000.000.-ödenek.

Bir sikke 3.000.000.000.- Bütün kazılara ayrılan tahsisat 1.700.000.000.-

9- Ulusal kültür varlıklarımızın müzayedelerde alınıp satılması Bakanlıkça daha sıkı kontrol altına alınmalıdır, koleksiyoncu belgesi alınmış olanların müzayedelere katılması önlenmelidir. Bu müzayedelerden eski eser korunması için fon alınmalıdır.